

Universiteit
Leiden
The Netherlands

De menselijke natuur begrijpen om wereldproblemen aan te pakken? Een filosofische kijk op hoe de mens zich uit de natuur onttrokken heeft

Beckmann, B.

Citation

Beckmann, B. (2023). De menselijke natuur begrijpen om wereldproblemen aan te pakken?: Een filosofische kijk op hoe de mens zich uit de natuur onttrokken heeft. *Bestuurskundige Berichten*, 38(1), 17-20. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/4175653>

Version: Publisher's Version

License: [Creative Commons CC BY-NC-ND 4.0 license](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4175653>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

De menselijke natuur begrijpen om wereldproblemen aan te pakken?

Een filosofische kijk op hoe de mens zich uit de natuur onttrokken heeft.

Waar komt ongelijkheid vandaan? In de natuur leefden wij volgens de wet van de sterkste, geldt dat louter in de natuur of ook in de 'beschaafde' mensenwereld. Het ziet er naar uit dat het niet uitmaakt in wat voor cultuur wij leven en wat voor strategie wij hanteren, ongelijkheid voert altijd nog de boventoon. Opvolgende filosofische stromingen leiden ons door de natuur heen, de drang naar vrijheid en gelijkheid, ten koste van alle kennis die wij uit de natuur hebben opgedaan. De waarheden die wij door onze geschiedenis meenemen, zijn mogelijk niets anders dan voorkeuren en antipathieën die wij hebben geërfd van onze voorouders. Alles wat van haar afkomstig is, nestelt zich in een maatschappij vol schijn. Hoe doorbreken wij deze impasse?

Dit filosofische betoog is niet per se gestoeld om historische waarheden te beschrijven. Ik probeer de ontgane aard van de natuur te verhelderen door een dialectische vorm van redeneren (de wijsgerige vraag te beantwoorden door een these en antithese te stellen, waaruit een synthese voortvloeit) om de aard en oorsprong van ongelijkheid te verhelderen - een slijpsteen voor de geest.

Natuur van de mens

Wat voor vooruitgang heeft de mens te midden van het bos en de dieren kunnen boeken? De verlichting van de geest tot rede en logica, uit liefde voor de orde of uit het kennen van de wil van God. Integendeel. Een mens van nature kennen als een trage en onwetende geest, wat voor nut kan de mens ontplooien en een dienst ontleen aan die hele metafysica. In hoeverre zouden de mensen met elkaar in aanraking gekomen zijn om een beschaving langzaam maar zeker op te bouwen, zonder het verbale contact? Bedenk dan hoeveel ideeën wij aan het gebruik van het woord hebben te danken. Beginnende bij de eerste menselijke taal, tevens de

Babette Beckman

meest universele taal. Alles wat een mens nodig had om zijn geest te uiten; de oerkreet. Deze kreet werd slechts in netelige omstandigheden uitgelokt, om hulp te roepen of ter opluchting - Wat baat de geest bij mensen die niet praten.

Ondanks de snelle ontwikkeling van de geest, ontstonden er wel degelijke activiteiten waarbij men de vruchten, het wild of de schuilplaats van een ander stal. Wat ongetwijfeld leidde tot een conflict, maar dat was instinct, overlevingsdrang. Je zal des natuur worden beschouwd als deugd; om zo min mogelijk weerstand te bieden tegen de driften van de natuur.

In de samenleving komt het vaak uit op 'survival of the fittest'; wanneer je het beste aanpast aan je omgeving zal je overwinnen. Bij conflicten, wanneer je vruchten, gedierte of een schuilplaats wint, zal je in deze barre omstandigheden van hongersnood en kou, in de samenleving overwinnen. De sterkeren zullen de zwakkeren onderdrukken. Tevergeefs. Want in

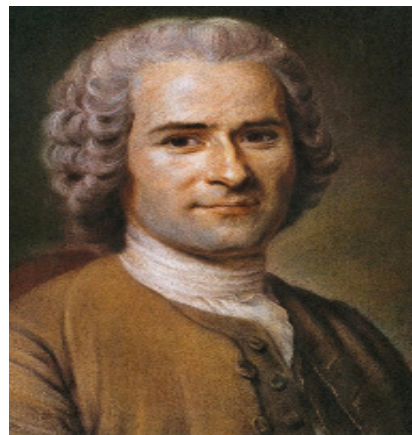
dergelijke toestanden, zal je een stukje van jezelf moeten overgeven aan overwinning van het andere. Stel de sterkere zal de zwakkere tot slaaf maken en hem allerlei handelingen en straffen uitdelen voor zijn eigen gewin, zal de sterkere toch altijd op zijn hoede moeten blijven, voor resistentie van de 'zwakkere'.

Ten behoeve van de natuurlijke handelingen die de mens verricht, hetzij door rede, hetzij door instinct en emotie, kan ik niet anders dan nader ingaan op de ethiek die in verband staat met het handelen van de menselijke natuur. Hoewel ik heb geprezen dat als je niet afwijkt van wat de mens van nature is, beschik je over deugd. Volgens de opgevolgde eeuwen van interpretaties aan woorden en de ethiek die daaraan gekoppeld is, is het moeilijk te rechtvaardigen om in zo'n scenario nog steeds een deugd te zijn. De morele mensen die niet sterk genoeg zijn om in een rechteloze situatie de nadelen te vermijden en van de voordelen te profiteren, zullen wetten uit moeten vloeien ter bescherming. Deze voorgeschreven wetten zullen als 'wettig' en 'goed' worden beschouwd. Het is gerechtvaardigd en uitermate goed voor de gezondheid van de mens. Onrechtvaardigheid daarentegen, als immorele man, is slecht voor de ziel en dus slecht voor de gezondheid (The Republic of Plato, 1991). Het doel is het streven van ieder wezen die zijn eigen volmaaktheid bezit, zodat zij samen een scala naturae vormen -Aristoteles (Lovejoy, 1960). Desondanks werd er een nieuw indelingsprincipe ingevoerd, waarbij de volmaaktheid van de mens werd onderverdeeld in specialisatie en taakverdeling. Op die manier uit de hiërarchische orde werd gehaald door nieuwe kennisvergaring en de verschillende realiteiten die volmaaktheid prezen. Begon de ongelijkheid zodra de mensen uit de natuur werden gehaald? Jean-Jacques Rousseau schetst in zijn boek 'vertoog over de ongelijkheid', dat de samenleving wordt gekenmerkt door een fundamentele ongelijkheid en een gebrek aan vrijheid. In de natuurstaat nam men genoegen met zijn natuurlijke behoeften aan zelfbehoud en zelfliefde 'amour de soi'. Rousseau beschrijft hoe mensen de banden van een samenleving zijn aangegaan, met alle gevolgen van dien. Ze zijn vervreemd geraakt van zijn eigen natuur hetgeen tot gevolg heeft gehad dat hij zijn vrijheid en natuurlijke goedheid heeft verloren. Op het moment dat er een gemeenschap ontstond en de mensen samen gingen werken, drong er een gevoel van reflectie, zelfontwikkeling en het overstijgen van naasten op 'amour propre'. Tevens was de behoefte van macht, rijkdom en niet- elementaire voorzieningen te

bemachtigen ten gevolge van natuurlijke verdienste. Dit verlangen leidde tot immorele wezens en ondeugden, oftewel een teloorgang van de natuurlijke goedheid en het steeds verder denatureren van de mens. Kenmerkend in het stuk is dat de mens die niet is onderworpen aan een machtsverhouding, van gelijkheid en vrijheid genoot, doordat zijn verstand nog niet optimaal tot ontwikkeling is gekomen en vergeleek hemzelf niet met zijn naasten (Rousseau, 2003/1755).

In de banden van de samenleving zijn wetten een uiterst goed geworden. Het is evident dat wij gelijk zijn geschapen, echter zal de teloorgang van de natuur ons hebben gebracht naar een maatschappij met ongelijke klassen. De volmaaktheid van de mens zal naar zijn eigen behoeftes gaan luisteren. Zij zal onderworpen worden aan tijden van wetten, contracten en procedures en zich op die manier laten leiden door de natuur heen.

Welnu zijn wij op het punt gekomen om de natuur van de mens te verbinden aan de jeugd van culturen om ons te verdiepen in de aard van ongelijkheid.

DI Tour, M. (1712-1778). Portrait of Jean-Jacques Rousseau. France.

De culturele -sociale- evolutie

In de middeleeuwen voerde het kerkelijk leergezag in de wetenschap de boventoon. Deze tijdsperiode situeert voor de opkomst van het renaissance tijdperk, een nieuw paradigma die in de 18de eeuw in heel Europa zijn invloed deed gelden. Grote filosofen beschouwen dit tijdperk als de verlichting van de mens. Het is de tijd van het vrije denken, zonder het navolgen van overgeleverde waarden en geloof. Door kritisch te denken, te vertrouwen op wetenschap en door het onbevooroordeeld gebruik

van de rede; streven naar waarheid, vrijheid, geluk en volmaaktheid. Verlichting is de ontsnapping van de mens aan zijn zelf toegebracht onvolwassenheid - aldus de filosoof Immanuel Kant die antwoord geeft op de vraag wat verlichting is -was ist Aufklärung-. Het gebruik van verstand moet ten alle tijden vrij zijn en alleen dit gebruik kan verlichting onder de mens tot stand brengen. Kant legt de nadruk op de rol van de rede, want de rede heeft als taak dogmatisme te weren (Kant, 1784/2021). “Sapere aude” ofwel; durf te weten! Kant schetst de mens als zelfstandig en zelfdenkend wezen. Hij had in zijn werk een bijzondere belangstelling voor opvoeding, daar begint immers de socialisatie. Er moet aan een ding gedacht worden om de wereld te verbeteren; de vorming en de opleiding van de jeugd. Nu is het bekend dat bij elke activiteit het begin altijd het belangrijkste is, vooral voor een mens dat nog jong is en teer, want in die periode neemt het vorm aan en is het ontvankelijk voor elke stempel die men erop wil drukken. Elke jeugd heeft verschillende culturele stromingen meegemaakt en waarde gehecht aan bepaalde strategieën. Die heeft ons geleid om door de natuur heen te navigeren, naar sociaal gelijke omstandigheden, of zoals werd gedacht. Georg Wilhelm Friedrich Hegel, een Duitse ‘Romantiker’-stroming als tegenreactie op de verlichting-, zag een nieuw herboren toekomst in het verleden. De natuur van de mens hangt samen met kunst, religie en filosofie, dit was tevens Hegels tegenwerping op het rationalisme van Kant. De liefde voor de kennis van de natuur, waarbij de intellectuele, morele en sociale assimilatie centraal staan. Desalniettemin het holistisch besef van het leven in de natuur en cultuur blijven waarborgen.

Becker, J.G. (1768). Portret van Immanuel Kant. Duitsland

Kneller, G. (1697). Portet van John Locke. Verenigd Koninkrijk.

Lemonnier, A. (1812). Lezing van Voltaire's L'Orphelin de la Chine.

Malmaison.

Want als we de persoonlijkheid louter beschouwen als een natuurlijke activiteit, met kennis die hij niet kan beheersen en assimileren, degenereert de persoon naar een puur conventioneel -zwak- karakter (Smuts, 1936).

De kennis die ‘a priori’ nodig is om de natuur te begrijpen, zal zij zich moeten verdiepen, verrijken en verbreden in alle richtingen van de maatschappij. Het is een zoektocht naar de ultieme kennis om de wereld te begrijpen en de waarheid van de natuur niet te zoeken door substantie (het ding), maar naar het onderscheid tussen manifestatie en verborgenheid. Want de natuur is niet alleen een manifestatie van dingen, maar de natuur zit ook in verborgen grond, iets wat niet tastbaar is en niet met het blote oog gezien kan worden. Het geheim waaruit zij ontstonden, waaruit fenomenen verschenen. De zoektocht naar gelijke omstandigheden, gaat gepaard met het overdragen van nieuwe kennis. Liberalisme, bijvoorbeeld. John Locke was in de 17de eeuw een van de grondleggers van het liberalisme. Hij vraagt zichzelf af hoe een staat kan zorgen voor de natuurlijke toestand van de mens. Gezien de mens in de natuurtoestand wrede is, kan door een simpele conformatie van eenduidige wetten een sociaal contract worden gesloten, die bijdraagt aan gelijkheid van de mens in de aard van de natuurlijke toestand (Locke, 1967). Over tijd vormden deze denkbeelden het fundament voor de moderne democratie. Hoe kan vrijheid dan nog ongelijk zijn? Het lijken verbonden tegenstrijdigheden, twee magneten die niet nader tot elkaar kunnen komen, totdat er een bepaalde ‘force’ bij komt kijken. Maar ondermijnt dat niet de onderliggende waarde? Als er in een democratie, vrijheid en gelijkheid gewaarborgd moet worden, maar dit alleen tot stand kan komen door een bevelhebber, in hoeverre is er dan sprake van een democratie. Alexis de Tocqueville vreesde dat de democratie, indien niet

goed werd bestuurd, de mensen nog ellendiger achter zou laten. Hoe gemakkelijk en geleidelijk de democratie zou verschuiven naar een tirannie. Wat de democratie zo bekoorlijk maakt, vrijheid en gelijkheid voor iedereen doen toenemen. Echter bevordert deze open maatschappij, ook open maatschappelijke scheidslijnen tussen de verschillende standen en posities van mensen en is in wezen instabiel (Tocqueville, 2003/1835). Egalitaire omstandigheden zijn rechtvaardig, maar zorgt dat voor vrijheid? Met de ontwikkeling van verstand, zelfrealisatie en het materialistische gedachtegoed, is het streven naar gelijkheid groot, wanneer je over minder beschikt dan je naasten.

De culturele -sociale- evolutie door zich te onderwerpen aan gelijkheid, vrijheid, aan onderlinge afstemming en aan wetten. Deze ontwikkeling is dialectisch, zij beweegt zich in tegenstellingen en in plaats van de natuur van de mens te herontdekken, brengt zij haar weer geheel daaruit.

De tegenstelling van vrijheid en gelijkheid

De oorspronkelijke natuurstaat is vreedzaam, daarin is de mens goed, vergelijkt zichzelf niet met anderen, maar beschouwt zichzelf als een absoluut en waardevol bestaan. Er was vrijheid en gelijkheid, door geen universele wetten en geen besef van eigendom. Mettertijd zijn wij verdwaald geraakt in een samenleving die ons heeft beroofd van onze oorspronkelijke natuur. De zondeval begon met de amour propre gedachte. De burgerlijke maatschappij werd gecreëerd door een man die een stuk grond omheinde en durfde te zeggen 'dat is van mij'. Alle anderen mensen geloofde hem en deden hem na en zo werd langzaam maar zeker de hele wereld in bezit genomen. Met het gebruik van gereedschap, met taal, overreding - de listigheid van de taal - reik je verder dan alleen de standaard gegeven dingen van de natuur, zoals bladeren en hout, je gaat dan het land bewerken en eigendomsrechten invoeren. Op het moment dat je eigendomsrechten invoert, maak je onderscheidt in de samenleving tussen welvarende en mindere bedeeden. De onderlinge afhankelijkheid en de wederzijdse behoeften die hen over tijd heeft verenigd, is de bron van ongelijkheid en beperking van vrijheid.

Poging tot vrijheid en gelijkheid verenigen

'Tabula Rasa'. Hoewel John Locke zelf nooit exact deze woorden gebruikte, is zijns inziens het verstand van de geboorte niets anders dan onbevlekt en bestaan er geen aangeboren ideeën. Hij verzet zich tegen het idee van

Plato en Socrates, die geloven in 'a priori' en aangeboren kennis, met allen dezelfde fundamentele principes. Hij beschrijft dat de menselijke geest bij de geboorte een onbeschreven blad is en dat geen enkele principes daadwerkelijk universeel kan worden gerechtvaardigd (Locke, 1894). De aanpak van gelijkheid en vrijheid berust bij de geest. Het vormen van een vrije samenleving, ligt immers bij vrije geesten. Om die vrijheid te combineren met gelijkheid, zullen we bij de jeugd moeten beginnen. Gelijke opleiding, gelijke kansen, gelijke voorzieningen. Want een goede scholing vergroot het toekomstpotentieel van de mens. Alle tijd die vooraf is gegaan naar het streven van gelijkheid, geloof het of niet, is nog nooit optimaal gerealiseerd. Vrijheid en gelijkheid lijkt tot op heden onverenigbaar. In de democratische, verlichte en vrije tijd ook gelijkheid te waarborgen, moet je niet kijken naar de status quo behouden of op papier alle rechten en regels rechtekken. Als je echt gelijkheid wilt verenigen met vrijheid, zal je het antwoord moeten zoeken vanuit de natuur.

Sanzio, R. (1511). De School van Athene. Italië

Bibliografie

- Kant, I. (2021). *Wat is Verlichting?: Wat is verlichting? en andere geschiedfilosofische geschriften*. Boom Lemma. (Originele werk gepubliceerd in 1784).
- Locke, J., & Laslett, P. (1967). *Locke: Two Treatises of Government*. Cambridge University Press.
- Locke, J., & Fraser, A. C. (1894). *An Essay Concerning Human Understanding*. Amsterdam University Press.
- Rousseau, J. J. (2003). *Vertoog over de ongelijkheid*. Boom Filosofie. (Originele werk gepubliceerd in 1755).
- Smuts, J. (1936). *Holism and Evolution*. Opgehaald van Reflexus.org: <https://reflexus.org/wp-content/uploads/Smuts-Holism-and-Evolution.pdf>
- The Republic of Plato. (1991). Basic Books. (Originele werk geschreven omstreeks 380 v.Chr).
- Lovejoy, A. O. (1960). *The Great Chain of Being: A Study of the History of an Idea*. Harper & Row.
- Tocqueville, A. de. (2003). *Democracy in America*. Penguin Classics. (Originele werk gepubliceerd in 1835).